

Розбійник Мацапура (побутово-історичний нарис)

Горбань Микола

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 174-197.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

Ad fontes!

Микола Горбань

РОЗБІЙНИК МАЦАПУРА* (побутово-історичний нарис)

Між справами, перевезеними восени минулого 1926 року з Москви на Україну та переданими для переховування Харківському Центральному Історичному Архіву, є чимало справ до історії гайдамаччини. Переглядаючи описи нових матеріалів, я натрапив на справу під такою назвою: «Дело о разбойнике вору Павлу Мацапуре с товарищи 1738 году, Августа 3 дня на 308 листах № 17»¹. Через те, що дуже часто між справами про «колодників, воров и разбойников» трапляються справи гайдамацькі, я вирішив переглянути й цю справу. Але ще більше зацікавився я цією справою, коли згадав про невеличку замітку «Происхождение слова «мацапура», надруковану в «Киевской Старине» (1894 рік, кн. I). У тій замітці наведено указ Ніженської полкової канцелярії сотникові Воронізькому Холодовичу про те, що вночі проти 30 листопада 1740 року з Глухова втік розбійник Мацапура, що винен, крім убивств та інших злочинів, і в людожерстві. З цієї замітки видно було, що Мацапура є незвичайний тип розбишаки. І дійсно, перегляд справи, що її назву наведено вище, розгортає перед нас цікаву картину.

Перекажемо спершу зміст цієї справи.

У травні 1740 року сотенне Пирятинське правління дістало повідомлення від мешканців сільця Смотриків, що по степах та хуторах блукають якісь «непотребные люди». Відразу посланий був сотенний осаул Дорош Божко з козаками ловити тих бурлаків, і, дійсно, в селі Журавках загін натрапив на 3-х непевних осіб: Михайла Мищенка, Якіма Півненка та Андрія Пашенка, заарештував їх і приставив до сотеного правління. Тимчасом туди ж, до Пирятина конюший гене-

Друкується за виданням: *Горбань М. Розбійник Мацапура (побутово-історичний нарис)* // *Наук. зап. наук.-досл. кат. іст. укр. культ.* — 1927.

рального підскарб'я Марковича Іван Кучеревський надіслав затриманого на хуторі Шелеховщині четвертого з того ж гурту Павла Мацапуру.

Що Мацапура з товаришами нароби́ли великих злочинів, то їх відразу сотенна старшина вирядила до полкового міста — Лубен. І ось у Лубнах на допитах спершу, як говорилось тоді, «добровольних», а потім «под пристрастием» Мацапура подав докладні дані про своє життя². Народився він у селі Колесниках³, Прилуцького полку. Батько його Грицько Шулга помер, коли Мацапура був малий ще, а мати вмерла, говорив Мацапура, років три тому. Як помер батько, Мацапура з матір'ю своєю перейшов в село Сергіївку того ж полку. Мати його там жила «в суседах по разным обывателям», а він жив спершу в дядька свого років зо три, а потім служив наймитом у різних «обывателей». Тут, в Сергіївці, як дійшов літ, він і одружився. Потім найнявся він був у ціловальщика Ніженського Івана Мединського «зимой волов досматривать, которые содержались в дубыне под селом Сергеевкой». Там же зимували й воли значкового товариша Яреми Доморацького. І ось тут Мацапура, умовившись з служником Доморацького, Антоном Четвериком та з Медиченком, обікрали двір Доморацького. Та згодом Четверик про цю крадіжку пробалакався жінці Доморацького, отже Мацапуру й Четверика взято в секвестр і бито «плетьми». Але коли Доморацький «свои вещи на Медиченку искал», їх обох випущено з секвестру.

Пішов тоді Мацапура, кинувши жінку, спершу в слободу переяславських ченців Лозовий Яр, де косив усе літо, а в-осени молотив. Звідти пішов Мацапура й найнявся до значкового товариша Петра Вакуловича. Та як довідався Вакулович, що Мацапура в степу в якогось невідомого чоловіка вкрав коня, прогнав Мацапуру. Пішов тоді Мацапура в слободу Драбов і жив у хуторі Кантакзинському «без найму» (хутір цей був Золотоноської сотні полку Переяславського) над річкою Золотоношею)). Перебуваючи на цьому хуторі, він з кількома товаришами, місцевими жителями їздив аж три роки по різних селах і обкрадав комори та крав коні. Крадені речі вони збували шинкарці Дуднісі, що сиділа в шинку бунчукового товариша Федора Мар-

ковича на греблі, «прозиваеюой Золотоноша». Коні ж продавали по різних ярмарках.

З Драбова пішов Мацапура в 1738 році в слободу князя Трубецького Михайловщину і жив там на хуторі та разом з кількома «ворами там проживая ненайманними», продовжував крадіжки. Потім помандрував у хутір Василя Лизогуба над Оржицею за могилою Романихою, знову ж таки жив без найму, і знову ж таки, мандруючи з різними товаришами, обкрадав людей. Гроші пропивали. Але, як після довгих крадіжок вкрали на хуторі бунчукового товариша Андрія Горленка — Стасовщина під Прилукою— четверо коней, його заарештували служники того пана. Знову привітав його прилуцький секвестр, де Мацапура просидів аж цілий рік. Коли ж Горленко відшукав свої коні, то «он, Горленко, его Мацапуру из секвестра випустил». Пішов тоді знов Мацапура в хутір Романиху, зразу ж туди прибуло до нього три знайомих його з хутора Полуботкового, і перед Успенням ходили вони за село Татаровку до Лосинівки. По дорозі зробили напад на 3-х горілчаників, забили їх, трупи повкидали в очерет, а горілку з куфи забрали і продали. Гроші давав Мацапура на схованку прикажчикам різних хуторів.

Знову почалися дальші крадіжки, і знову арешт.

І знову Мацапура опинився 1739 року в секвестрі, і взимку перед Пилипівкою 1739 року «назначен был палачом». Треба згадати, з яким презирством, ба навіть острахом ставилося тодішнє суспільство до ката, щоб уявити собі⁴, що на цю посаду не кожен би згодився. І ось, як говорить Мацапура «в том званні находилсЯ до великого поста».

На першому ж тижні посту Мацапура втік з Прилуки. І ось з того часу починається хоч і коротка, але дуже бучна доба в його житті. З Прилуки мандрує Мацапура до знаного йому хутора Романихи. Пожив він трохи там, та вже на третьому тижні посту прибуло до нього туди шість злодіїв чотирма возами та вісьма кіньми. Пожили ці гості на хуторі три дні і, «посоветовавшись», поїхали на Ніженський шлях до криниці Побиванки для розбою. Там, біля тієї криниці з такою страшною назвою застукало товариство десять купців горілчаників, що напували коні. Три втекло, а сім лягло трупом. Мацапура ж з това-

ришами позакопував трупи в сніг, а гроші, коні й горілку забрали. Після такого радісного початку товариство повернулося до домівок своїх. Мацапура повернувся на хутір Романиху і жив там увесь піст до Великодня (Великдень 1740 року був 6 квітня).

А тоді прийшло до нього четверо: бурлака Іван Чорний, Панас Півень, Іван Кочубей і стадник з хутора Толстих Павло. Помандрували вони всі в хутір Толстих над річкою Переводом, почали дальші крадіжки, підчас яких і таких заходів вживали, що, допитуючись грошей, пекли ноги «зажженной щепкой».

І ось на хутір Толстих до Мацапури прибуло чотири запорожці: Іван Таран, Михайло Макаренко, Денис Гриценко й Мартин Ревиський. З ним був і письменний Василь Ревиський. Приїхали запорожці п'ятьма возами та п'ятьма кіньми. І ось, зговорившись «идти грабить людей», поїхали возами під село Мокієвку.

Не доїхавши до Мокієвки, стали над могилою Телепнем⁵. І ось, ця могила стала штабом усієї ватаги. Сюди прибуло до ватаги ще кілька. І ватага вирушила під село Мокієвку. Наскочили, насамперед, на 5 купців, що розташувалися ночувати, і киями забили трьох. 2 спершу були втекли, та їх нагнали, вони одкупилися, далі розбишаки забрали п'ять возів, 5 кув горілки, різні речі й помандрували до Телепня. Там стояли з місяць, і тільки коли-не-коли йшли на здобич, на крадіжки до сусідніх сіл. Одного разу, як Мацапура з Тараном і Ревиським під селом Білошапками ходили «для воровства», та наскочили на «пасущего скот парня, что хорошо знал и перед тем Мацапуру», то Мацапура з товаришами забив його. Потім вирішила вся ватага вирушити до села Згуровки по здобич. По дорозі до Згуровки стрілося їм два погонщики. Забили їх киями, щоб не могли про ватагу «объявить». Підїхали до Згуровки, тут і почалися останні найжахливіші виступи. Перекажемо про них словами самого Мацапури⁶ на допиті:

«...и поутру, в полдень встретилась им какая-то женщина из Гуровки, с которой они,остановив, сначала чинили богомерзский блудный грех. А затем ее кийками до смерти убили. Первым начал бить Мацапура. Сняли с нее свитку и там же, между пашнями, закопали в яму. И на другой день, увидев другую женщину, которая шла из Гуровки, перехватили ее и к возам привели.И с этой сначала чинили

богомерзский грех, а после забили насмерть кийками. Первым начал бить Таран. Сняли с нее свитку и в землю зарыли. Уже поздно поехали к Быковщине, под село Рудку и никого не видели. А на другой день, увидев двух женщин, которые шли из этого села Рудки в поле, поймали их на дороге и привели к возам, где и держали до вечера. И с ними все чинили блуд, а вечером до смерти кийками забили. Ночью, сняв свитки, там же в землю закопали...». Звідти поїхали далі й спинилися на степу проти села Андрієвки ночувати. І ось того ж дня в степу переняли вагітну жінку й привезли її до возів. Почали знущатися з неї, а потім Таран «сказав, что он может узнать будет ли им счастье или нет, когда дитя в животе у этой женщины увидит, располрол ей живот», витяг дитину і «подняв ребенка голову, сказал, что все они погибнут». Тіло жінки закопали, одрізавши попереду груди, а дитину, «которая была женского пола», «вложив в мешок» взяли на віз, бо Таран сказав, що він ще «ворожитиме на дитині, кто из них пойман будет, а кто нет».

Поїхала далі ватага на Носівський шлях. По дорозі до слободи Валковки спинилися на півтора дні. Тут теж піймали жінку, згвалтували її, і Мацапура забив її. А далі Ревицький «у мертвой...поотрезал икры и взяли их в воз». Тіло жінки закопали, а сами поїхали до Телепня, своєї штаб-квартири. Тут гуляли довго. «А между тем, приходя к возам, ребенка осматривали и, нарвав зеленой травы, в воду ее мочили и обкладывали, переменяя». І ось, тут, на Телепні почалося ворожіння. Про це ворожіння на допитах розказали і Мацапура і його товариші, деякі подробиці в них неоднакові, проте в цілому картина була така: Іван Таран «перед всеми» розрізав дитині ножом живота і витяг серце. І ось Таран з Шереметом спершу кидали серце на вогонь, « когда оно из огня выскочило, то Таран сказал, что всех поймают», а далі сказав Таран та Ревицький, «что, будем вверх кидать сердце и кто его в руки схватит того не поймают, а кто не схватит — того поймают». І почали тоді по черзі всі підкидати те серце «сирое, а непеченое» вгору й ловити. Та піймали його тільки Іван Таран, Василь Ревицький, Рудий, Макаренко й Гриценко, решта ж, і Мацапура теж серця не піймали. Тоді Таран сказав «я еще поживу на свете, а вас, братья, конечно, поймают». А далі Мартин Рудий витяг з дитини

внутрішності: кишки, печінку, то-що, а Василь Ревницький з Макаренком порубали на шматки і «вложив в казанок все те куски и сердце, сначала в воде обварили, а после запекали. Посолив і зажарив, все вместе съели с хлебом». Як казали товариші Мацапурина, шматки дитини «пекли на шашликах». Їли, бо Ревницький, Таран і Мартин Рудий «признавали то, что если наедятся, то не будут в руках и будут отважны». Їло тільки 9 з ватаги, що саме ходили в похід під Згуртовку, решта сім, що охороняли здобич на Телепні, їсти не схотіла.

На другий день після ворожіння, Півненко з Пащенком піймали та привели до возів ще якусь жінку. Тут «сейчас же Мартын Рудый ножом поотрезал ей груди, а он, Мацапура приказал кровь выпустить». Жінка «от них побежала быстро и, одбежав недалеко, упала и умерла». Потім на другий, або третій день побачили вони з Телепня подорожніх, чоловіків та жінок душ з 7, погналися за ними. Шість втекло, а одна дівка з переляку сіла на траву, де її й піймали. Привели до могили, згвалтували її всі 16 чол., потім випоролі литки й закопали біля могили.

І ось того ж дня Мацапура з товаришами «груди те, с обрезанними под валками у женщины икрами, сварив в воде и зажарив в казанке» поїли.

Далі ж Мацапура з кількома з ватаги, лишивши на Телепні охорону, поїхали за могилу Стогор до Оржиці і зупинилися в яру, куди в клечалну суботу приходили до них на побачення злодії з Михайловки. І ось, перебуваючи тут, Мацапура, як ходив по воду до ставка, побачився з своїм старим товаришем Климом Запорожцем і вдвох поїхали вони до Лубен на ярмарок, де вони спинилися «на подворье протопоповском на госпде». Але тут сталася несподівана пригода, протопоп затримав їх обох, а далі протопоп наказав Мацапурі їхати з його стелмахом і шукати його пропалі коні. Як вони знайшлися, протопоп відпустив і його, і Клима, вони попродали покрадені коні і зразу же за містом вкрали ще двох коней. Далі Мацапура з товаришами зробив напад за Мокієвкою на шляху Бобровицькому на чотирьох горітчаників і двох з них забили. Вернувся Мацапура з Михайловськими ворами до Телепня, лишив їх стерегти здобич, а сам з попередніми товари-

шами «приехали под Лубны нарочно для грабежа купцов или других людей».

Під Кругликом напали вночі на купців — запорожців. Убили одного, а другий сховався, забрали горілку, одягу, рушницю. Далі роз'їхалися, а Мацапура після кількох незначних крадіжок був заарештований в слобідці Шелеховщині. Заарештував його господар Марковича, власника цієї слободки.

Така була епопея Мацапурина.

Що ж до його товаришів, то з них найстарший був Михайло Мищенко. Йому в час арешту було щось з 40 років. Родом він був з села Рудовки, Прилуцького полку. Батько його помер, як він ще був малий. Спершу по смерті батьковій жив Мищенко з матір'ю, а як підріс, пішов у найми, служив по різних хазяїнах. Так, приміром, служив у козака Нестора, родича полковника прилуцького Галагана 9 років, потім у грека Парасковія Ніженського 6 років, потім жив у того ж Нестора «за постою, без найма, годов с три». Потім знову найнявся до нього пасти корови. Тут і одружився з дівкою сиротою. Жінка його 1740 року вмерла.

Від Нестора пішов на проводах 1740 року Мищенко по різних слободах та хуторах найматися. Жив був він на хуторі Густинських ченців Піддубовці тижднів з два «без найма, потому что там тогда наемщиков не нужно было». Перебуваючи там, вирішив він разом з Андрієм Пашенком, що пас телята, піти шукати «службы». Так розказував на допитах Мищенко. По дорозі до них пристав Яким Півненко. По дорозі натрапили на Мацапуру з товаришами, і після недовгих роздумувань «стали с ним, Мацапурою, в товарищах», приєдналися до його ватаги, беручи участь у крадіжках та розбійницьких нападах, аж доки, відлучившись від Мацапури, Мищенко був спійманий в Журавці. Деякі подробиці, що їх подає Мищенко, не зовсім відповідають Мацапуриним, та, власне, то дрібниці, що їх не можна відновити. У цілому ж і про напади, і про людожерство Пашенко розповідав теж, що й Мацапура.

Додав він, приміром, таку подробицю, що як неживу дитину, вирізану з живота забитої жінки, принесли до возів, то «Таран, Головка и Шеремет, встав на колени, смотрели и шептали...» А далі Таран, Головка й Шеремет «встав на ноги, сказали, что все они будут в этом году в руках».

Чимало цікавих даних подає він про те, що по сусідніх хуторах, де жили, переважно, панські наймити — здебільшого стадники, дуже радо вітали розбишак. Так, Мацапура з ватагою ходив вечеряти на хутір Толстих, на новий хутір Бирона, ночував на хуторі Скоропадських, полуднував на хуторі Безбородька тощо.

Що ж до двох ближчих товаришів Мищенкових, то вони обидва були ще молоді хлопці: Якимові Півненку було всього років з двадцять. Народився він у селі Заїзді Прилуцького полку. Батько його був селянин цього села. І батько, і мати померли, як Яким ще малий був. Отже довелося йому з молодих літ за пастуха служити. Саме 1740 року він одслужив свій строк в хуторі Густинських ченців Піддубовці, жив спершу там без найму, а далі в другому чернечому хуторі Лозовому Ярі. І з того хутора він з Пашенком та Мищенком помандрував «искать службу», по дорозі під могилою Телепнем зустрілися з Мацапурою і той умовив їх «не йти наниматься, быть с ними. Сказав, что через лето, на зиму можем вместе пойти в наймы». Півненко згодився на це. Далі розповідає Півненко те ж саме майже, що й Мацапура й Мищенко. Тільки дуже цікаву подробицю подає він про те, що «один из них грамотный, имени его он, Пивненко, не знает (як знаємо з свідчення Мацапуриного, єдиний письменний був Ревицький) написав там же, возле Телепня паспорт на бумаге, которую, вместе с чернилами он при себе имел, а другой, старый паспорт, который был у него же, грамотного, отдал Тарану, сам с ним и другими еще товарищами, их было три человека» пішли продавати горілку. Додав і таку подробицю, що серце дитини обварювали в «сале свином».

Що до третього товариша Мацапуриного, то він на допиті на запитання «как тебя зовут и прозывают, чей сын, где родился, сколько тебе отроду лет, отец твой и мать где живут и живы ли еще, и какого звания» дав вичерпну відповідь, що малює нам його коротку біографію: «Зовут его Андрей, а прозывают Пашенко. Отец его, по имени Паско, фамилии не имеет. Родился он в Пырятинской сотне на хуторе вдовы Троцкой суденой[?] Лубенской, под названием Ангелювщина. Лет ему от роду 15. Жив его отец или нет-не знает. А родная его мать Горпина давно уже умерла. Отец его стадником был у упомянутой Троцкой». Спершу жив він при батькові своєму, але три роки тому

(тоб-то, як йому було років 12), пішов від батька: «ушел же по той причине, что отец его пьянствовал и никак о нем не заботился, и он, Пашенко, хотел сам по себе, для пропитания и науки, искать службы у посторонних». Почав молодий хлопець по наймах тинятися по хуторах різних панів, аж кінець — кінцем опинився з Мищенком (який і друге прізвище мав — Великий) та з Півненком у ватазі Мацапуриній, і разом з Мищенком та Півненком і заарештований був у селі Журавках.

Ото таких 4 гостей привітав Лубенський секвестр. Що злочини їхні були великі, то полковий Лубенський суд почав пильні допити. Вживалося підчас цих допитів і розпеченої шини, щоб правди дізнатися. У наслідок допитів 24 липня 1740 року Полковий Лубенський суд склав «екстракт по делу нижезаписанных колодников, содержащихся в секвестре полковом Лубенском. За какую вину и когда этому секвестру подвержены, с выпиской правовых артикулов, которые отвечают их преступлениям и с приложением мнения какой казни достойны».

Полковий суд, розглянувши злочини всіх чотирьох підсудних, ухвалив таку постанову: «Право, что этому делу отвечает, имеющееся в книге Порядка, в части четвертой на странице LXXXIII под словом «мужебойство» есть тройкое. Первое, убьет ли кто кого, чтобы имущество его отнять и присвоить, или многих поубивал- такого конем возле рынка должно быть волочено, а потом в колесо вплетено. Там же, в Порядке, в праве Цесарском, в артикуле LXXXII различное мародерство может также и к разным казням отнесено быть. Тот, кто с умыслом нарочно человека замордует, должен быть в колесо вплетен, а где бы кто убил какую-нибудь знатную особу или хозяина своего замордовал, или близкого какого-нибудь своего приятеля, или кровного своего, такой должен быть предан муке торганья раскаленными клещами или волочения конем, чтобы из-за строгости такой казни другие не смели на такие злые поступки решаться. И, в силу вышеположенных прав, Павло Мацапура и товарищи его Михайло Мищенко, Яким Пивненко и Андрей Пашенко, которые многие преступления и насилия богомерзским грехом и смертными убийствами пополнили и сверх того есть человеческое тело осмелились, подлежат непременно указанной в тех правах окрутной казни. Тоест, тор-

ганию раскаленными клещами ребер, волочению их лошадьми и вплетению их в колеса».

Липня 26 цього екстракта надіслано до Генерального Військового Суду. Надсилаючи екстракта, Полкова Лубенська Канцелярія прохала дати «скорую резолюцію». З цього прохання дізнаємося, що перебування Мацапури з товаришами в секвестрі полковому Лубенському багато клопіт завдало полковій владі. «Так как при секвестре полковом Лубенском, не имеется достаточного количества стражи для охраны этих колодников, жители из близлежащих сел Лубенской сотни для охраны в большом количестве забираются. И чтобы из-за этого в нынешнее летнее время эти жители настоящих своих работ лишиться напрасно не могли».

Зрозуміла річ, що таких злочинців, як Мацапура і три його товариші, наказано було надіслати до центра — до Глухова.

3-го серпня тодішній правитель України генерал-майор Шипов з членами Військової Генеральної Канцелярії ухвалили Мацапуру й його товаришів «под караулом отослать из войсковой Генеральной канцелярии в Глуховскую гарнизонную канцелярию при указе. А в этой гарнизонной канцелярии по прибытии их, Мацапуры с товаришами, приняв в особенное ведомство этой гарнизонной канцелярии, содержать под крепким караулом же в железных оковах рук и ног. На работы не посылать и в мир не пускать вообще, чтобы этим их возможный побег предупредить, так как они за вышеуказанные преступления, разбои и смертные убийства подлежат великим казням. А когда суд воинский Генеральный будет требовать присылки... то их посылать в этот Генеральный суд с крепким же караулом и неременной охраной от побега».

Одночасно наказувалося Генеральному Військовому Судові розглянути справу «в самом кратчайшем времени», вирішити її відповідно до указів та прав малоросійських і надіслати це «мнение» на конфірмацію Військової Генеральної Канцелярії. Суд Військовий Генеральний взявся досліджувати справу: насамперед ухвалив «названных колодников пытать в застенке кнутом и спрашивать крепко. А если в чем разница — делать очные ставки». Генеральний суд дізнався навіть дрібниць — подробиць дрібних крадіжок.

9 серпня в застінку взято на допит Мацапуру. Йому дано 40 ударів. 11 серпня допитувано Мищенка — дано йому 27 ударів. Допитано «под боем» і Пащенка, і Півненка. Відбувалися й «очные ставки». Та проте, ці свідчення мало додали до відомостей, поданих раніше. Їхні нові свідчення мало що додають до попередніх свідчень.

Генеральний Військовий Суд, заслухавши «пыточных речей» вирішив, що треба надіслати укази про розшук «оговоренных» Мацапурою з товаришами осіб, між ними і кількох старост хуторів. Генеральний Військовий Суд ухвалив прохати про надсилку указів про розшук в Генеральну Військову Канцелярію «так как после посылки из Генеральной Войсковой Канцелярии исполнение может быть более скорым, чем из Генерального Войскового суда».

Складені були і реєстри з «показанием примет» товаришів Мацапуриних: Тарана, Ревиського та інших, по всіх полках розіслані були укази ловити розбишак з ватаги Мацапуриної. Полкові канцелярії порозсилали по всіх сотнях ордери про виконання цих указів. Та проте розшуки не дали жодних наслідків. Полкові канцелярії одна за одною рапортували, що в їхніх полках товаришів Мацапуриних не розшукано. Аж три рази надсилав Генеральний Військовий Суд укази про розшук «оговоренных» Мацапурою осіб, та проте не всі полкові канцелярії навіть відгукнулись на ці укази, і ось до тих полкових канцелярій послані були надворної корогви компанійці з указами про дальші розшуки. Компанійцям видані були спеціальні інструкції, що в них, між іншим, відзначалося «будучи на этом задании обид и озлоблений никому не чинить, и сверх инструкций ничего не чинить под угрозой ответа за это».

Прилуцька полкова канцелярія надіслала відомості про дві старі справи Мацапурині: першу 1735 року, коли він обікрав Доморацького, був заарештований і втік, як ходив з сторожем по милостинню, а так само другу 1738 року, коли Мацапура був заарештований і знову, як писала канцелярія, втік... Надіслано було й діловодство в тих справах. Навіть колишнього давнього товариша Мацапуриного, першого його спільника в крадіжці 1735 року Антона Четверика надіслано до Глухова. Хоч і давня була та справа, та Суд Генеральний ухвалив «означенного Четверика, наказав публично кийками, освободить с обычным свидетельством, что ему прямо идти к хозяину своему Дому».

рацкому и служыть верно и постоянно, в чом взять с него подписку». А якщо спіймається ще на крадіжці «то чтобы учинена ему была бы, по указам и правам малороссийским, смертная казнь».

А поки провадилися ці розшуки, Мацапура з товаришами своїми сидів у секвестрі. 30 вересня 1740 року Суд Військовий Генеральний, розглянувши справу Мацапурина, ухвалив відповідно до прав малоросійських, посилаючись на Статут (розділ 14, Артикул 7, пункт 1; розділ II, Артикул 17, пункт 1; розділ II, Артикул 32, пункт 3; розділ II, Артикул 12, пункт 1; розділ II, Артикул 15, пункт 2) та книгу Порядок Право cesарське (Артикул 82) пункт 1 та пункт 2 такий присуд: Насамперед Мацапуру та його товаришів висповідати та причастити «если по рассуждению духовного отца они будут достойны святых тайн», а далі за всі їхні провини також і «за едение человеческого мяса, чего и нечестивые варвары не чинят, в силу указанных прав малоросійских, учинить жестокою смертною казнь на той же могиле Телепне, около которой чинили разбой. А именно — Мацапуре, который был предводителем тем разбоям, и будучи за прежние свои воровства освобожден от смерти и определен в Прилуцком полку заплочным мастером и, не исправившись, на еще большие пошел злодеяния, отрубив ему пальцы на руках и ногах и обрезав ему уши и нос, посадить живого на кол. Товарищам его — Мищенко, Пивненко и Пашенко, которые последовали тем его злым делам, четвертовать, отсечь головы и около него их положить на колесах, и части их на колья насадить на страх другим таковым...»

Але Суд Військовий Генеральний відзначив, що Мацапура та Мищенко можуть бути ще потрібні, бо провадиться розшук «оговоренных» ними. Що ж до молодиків, то нема «никакого препятствия, чтоб их удерживать и не казнить».

Одночасно з цим Суд Військ[овий] Генер[альний] ухвалив прохати, щоб Генер[альна] Військ[ова] Канцелярія наказала всім власникам маєтностей і хуторів, щоб ті своїм господарям та старостам наказали всіх, хто з'явиться на хуторі чи в маєтності, без вірного паспорта, забивати в колодки та заарештовувати, а також, щоб по всіх «опасных местах были бы частые разъезды», щоб заарештовувати безпашпортних.

Генеральна Військова Канцелярія 4 жовтня 1740 року на чолі з Кейтом, генералом та гвардії підполковником «апробировала мнение Суда Генерального Войскового», ствердила його присуд. Отже Пашенко та Півненко мали бути покарані негайно. Суд Військовий Генеральний пропонував був скарати їх на могилі Телепні, що була штаб-квартирою ватаги Мацапуриної, але Генеральна Військова Канцелярія, вважаючи на те, що «в таком безплодном месте их всех казнить бесмысленно», ухвалила так: скарати Пашенка на Телепні, а Півненка в Прилуці під час Дмитрівського ярмарку, коли там буває великий «съезд и собрание». Що ж до Мацапури і Мищенка, то їх доки що не карати, а провадити дальше слідство. Далі Генеральна Військова Канцелярія ухвалила в полкові канцелярії надіслати укази, щоб про кару Півненка і Пашенка сповістили по всіх селах і хуторах. Що ж до Мацапури і Мищенка, то про кару для них не об'являти доки що, щоб вони, бува, чого собі не заподіяли, або ж не втекли як-небудь.

Отже Півненко та Пашенко мусили готуватись в останню свою дорогу. Але через те, що, як повідомив Військовий Генеральний Суд «те колодники весьма нагие, никакой не имеют одежды и босые под нынешнюю осеннюю стужу, и пропитания им в пути получат неоткуда». І відповідних коштів в Суді Військовому Генеральному не було, Суд звернувся до Генеральної Військової Канцелярії по вказівку, де дістати кошти і як тих двох «колодников» з Глухова до місця страти перевезти.

Генер[альна] Війсь[кова] Канц[елярія] вжила потрібних заходів. Призначений був для перевозу колодників та догляду під час екзекуції поручик Сукуров з командою і 26 жовтня у місті Прилуці, де саме був ярмарок «при народном собрании» був покараний на смерть Півненко, а 27 жовтня на могилі Телепні був покараний Андрій Пашенко, бо Телепень від Прилук є на віддалені 40 верстов, отже за один день вправитися було неможна.

А кара їм була така: «отрубив прежде головы руки и ноги, и трупы их в тех же местах, где им и казнь была, положить на колеса, а руки и ноги порознь на колья потыкать». Так скінчили своє життя два товариші Мацапурини. Поручик Сукуров подав про те, як відбулася кара, Військовому генеральному Суду «доездное доношение» і повер-

нув «данные им для одеяния в пути шубы, а также бывшие на них кандалы».

А тим часом Мацапура і Мищенко сиділи в острозі, зазнавали нових допитів з усіма їх деталями. Їх, звичайна річ, стерегли добре та проте Мацапура 30 листопада втік був з тюрми. Незабаром він був спійманий, і на допиті 12 грудня, на якому його «за неимением в том суде палача по обнаженной спине нещадно плетью был отхлестан», його допитували, як йому пощастило втекти та за чією допомогою. І тут Мацапура розповів, що минулого 30 листопада, як почали дзвонити до утренні «а света не стало, а часовой, сидя, слегши на стол, уснул», то він вийшов з тюремної хати в двір, а з двору пішов Крелевською дорогою просто в поле. Ішов далі сам, по дорозі розбив на нозі кандали кісткою кінською, а з рук «зацепив за дубину скинул». Дійшов так до долини під селом Обложками, просидів там день, а ввечері — пішов у село і вліз «в овин». Але коли туди прийшов господар «ту овину топить, то он (тобто Мацапура) сказал: «постой, не топи, вылезу», вылез и побежал». Та його наздогнали мешканці того села і привели до Глухова. Отже спроба врятуватися не вдалася. «Отговоренных» Мацапурою розшукано не було, отже й слідство закінчилося. Генеральна Військова Канцелярія ухвалила 18 грудня надіслати Генеральному Військовому Судові указа, щоб Мацапурі і Мищенкові, висповідавши їх та запричастивши, «учинили экзекуцию» в Глухові, отже, нема рації везти їх на Телепень, бо «под нынешнее зимнее время людям, которым нужно бы было это видеть несподручно» та до того Мацапура після всіх тих допитів був «слаб очень», отже, невідомо було, чи зможе він доїхати до Телепня, чи не вмере часом по дорозі. Через це наказано було і Мацапуру і його товариша скарати в Глухові⁷.

22 грудня відбулася сама кара:

Мацапурі одрубані були спершу «пальцы рук и ног», далі одрізані вуха й ніс, а далі він посаджений був на палю. Мищенко ж був четвертований, труп його положено на колесі, «а части (руки й ноги) около трупов на кольях насажены». Кара відбулася на двох головних проїзних дорогах — трактах: Мацапуру скарано на Київському тракті, а Мищенка на Путивльському.

Про кару цю видані були «на всенародное известие» повідомлення. Вчинки Мацапуриної ватаги, його арешт, нарешті, страшна страта стоустими чутками по всьому Лівобережжі пронеслася.

Генеральний підскарбій Яков Маркович у своїх відомих «Дневных записках» пише під 22 грудня 1740 року:

«Глухов. Воры и разбойники три человека казнены: Мацапуре, который тирански над людьми издевался и мясо человеческое ел, пальцы рук и ног, нос и уши отрезаны, а после живого на кол посадили, другого четвертовали, а третьего сожгли». Про Мацапуру, як колись пізніше про Гаркушу, сотні чуток і переказів пішли по Україні. Відгуки цих переказів видко хоч би у тому, що і Котляревський в Енеїді, вміщаючи в пеклі Парпуру, добрав до нього рими

*«Якусь особу Мацапуру
Там жарили на шашлику».*

Бачимо це також і з спогадів Єгора Федоровича Тимковського (Києвск[ая] Старина, 1984 р., №3) : «Но что вам сказать о том таинственном ужасе, с которым я вступил в густой сосновый бор, на тридцать верст простирающийся под самим Киевом...

Мне казалось, что в каждой песчаной долине мы найдем гроб свой, как в песках ливийских, и за каждым деревом стоит с предлинным ножом разбойник, готовый поразить нас, а в то время было там разбойников, или, по крайней мере, рассказов о них, например о силаче Гаркуше, о кровожадном Мацапуре и проч. и проч.»

Отже, перекази про «кровожадного Мацапуру» пережили його на кілька десятків років. Автор замітки «Происхождение слова — мацапура» навіть до тієї думки схиляється, що слово мацапура⁸ пішло від прізвища цього розбишаки. Але з цим погодитися неможна, бо справжнє прізвище Мацапурино було Шульженко (від прізвища його батька Шульги), а Мацапурою його названо підчас його розбишацьких пригод. Це ж давній звичай запорозький давати інші прізвища всім, хто вступав до війська запорозького. Що запорозьці брали участь у гайдамацьких ватагах, то цей звичай маємо і по гайдамацьких ватагах, а також само і по розбишацьких. Так само і в Михайла Мищенка було друге прізвище — Великий.

Що ж дає в цілому справа Мацапурина? Не звертаючись до будь-яких інших джерел, ми можемо тільки на підставі справи Мацапуриної, вказати на те, що за першої половини XVIII віку місця, де мандрував Мацапура спершу в наймах, а далі з ватагою — Прилуцький полк, північна частина Лубенського полку, північно-східна частина полку Переяславського ще переживають добу заселення — саме в цей час бачимо в цій місцевості утворення низки хуторів. Отже, заселення хуторами, що належать здебільшого великим землевласникам та монастирям, провадиться в першу половину XVIII віку, в цій частині, що пізніше становила північну частину Полтавщини (Полтавської губернії). Хутори ці садять великі землевласники, населення хуторів цих невелике, на чолі кожного хутора стоїть господар, або староста, решта — наймити. Велику вагу має в господарстві цих хуторів не хліборобство, але скотарство. Стадники, пастухи — це головна частина населення хуторів. Саме скотарство найбільше потребує найманої праці.

Одночасно треба відзначити, що процес первісної акумуляції капіталу на Лівобережжі в першу половину XVIII віку вже призвів до пролетаризації певних груп села. Цей процес чудово змальовано в роботах Мякотина, Барвинського, Лазаревського, Слабченка та інш. Як бачимо з справи Мацапуриної, перехідним ступнем до цілковитої пролетаризації було перебування в підсусідках. Батько — обезземлений селянин, підсусідок, а син уже справжній сільсько-господарський пролетар, наймит.

Отже, перша половина XVIII віку знає вже досить значні кадри таких пролетарів. Варто відзначити й те, що знайти працю такому пролетареві не легко було. Це призводило до характерного явища, що по хуторах живуть люди «без найму», іноді роками, задовольняючись тільки прохарчуванням. Оця відсутність роботи гнала робочі руки на Запоріжжя, ба навіть далі до Криму. Ця ж відсутність роботи спричинювалася й до організації розбишацьких ватаг. Справа ж Мацапурина малює нам, що в організації розбишацьких ватаг велику вагу відігравали хутори, що за ними важко було владі встановити догляд.

Хутори, як малюють дані справи, були як-не-як притулком для безробітного наймитства, місцем організації ватаг з бурлак. Населення

хуторів — наймити, стадники, пастухи тісний зв'язок тримали з ватагою Мацапури. Стадники приймали в Мацапури крадені коні й речі, повідомляли про різні новини. Мацапура з ватагою часто і снідав, і обідав, і вечеряв по хуторах. Треба тільки навести паралель, що польське панство теж у розвитку гайдамацького руху великої ролі надавало хуторам, як притулкові для гайдамацьких ватаг.

Друге, що дає справа Мацапурина, це те, що розбишацька ватага організована цілком за зразком гайдамацької ватаги. На чолі стоїть отаман Мацапура, у ватазі є й молодики і старші. У важливих випадках вся ватага радиться, що робити, як бути.

Але, що є найцікавіше в цій справі — це згадка про ворожіння та людоджерство.

З Мацапуриної ватаги 9 їли людське м'ясо, і їло його «чтоб смелыми быть к разбою», отже маємо людоджерство з магічною метою. Про людоджерство з магічною метою чимало говориться в працях учених етнологів⁹, рештки та пережитки цього людоджерства, що колись поширене було по всій Європі¹⁰, спостерігається тепер тільки в диких народів.

Але пережитки людоджерства, як виключне явище, існували і в пізніші часи і в Європі¹¹ і в Росії зокрема¹². Та проте згадок цих дуже мало, і кожна згадка, як от і в справі Мацапуриній, про людоджерство з магічною метою, вказують на пережитки, що тісною ниткою зв'язані з первісним життям суспільства, тими пережитками, що від них тільки нікчемні рештки загнані глибоко лишилися і тільки коли-не-коли виявлялися.

Що до ворожіння над серцем дитини, вирізаной з живота вагітної жінки, то Штрак у своїй роботі наводить велику літературу про те, що серед злочинного світу є вірування, що палець дитини, що ще не явилася на світ, має властивість усипляти мешканців дому, що з внутрішностей ненародженої дитини можна зробити чудодійну свічку: доки ця свічка горить, доти в домі ніхто не прокинеться. Зокрема низка дослідників¹³ відзначає існування вірування в різних народів, що серце ненародженої дитини має чудодійні властивості. І подається цілу низку відомостей про факти вирізування з черева матери дитини розбиша-

ками. Таке ж з'явище маємо і в нашій справі. Серце дитини, вирізаной з черева матери, є предметом, що над ним ворожать різними способами. Ворожіння над внутрішностями тварин є давнього походження, і в цьому ворожінні над серцем дитини маємо теж пережиток з життя первісного суспільства, пережиток, що зберігся тільки серед одних кіл населення — серед злочинців.

Отже, згадки в справі Мацапуриній про людоджерство й ворожіння над серцем дитини дають цікавий і дуже рідкий (бо таких звісток в українській етнологічній літературі дуже мало) матеріал для етнолога, що досліджує пізніші пережитки первісного життя.

Нарешті, треба відзначити, що у ватазі Мацапуриній були запорожці, які саме й на ворожіння, й на людоджерство навчали інших учасників ватаги. Треба згадати тільки, що в XVIII віці, не кажучи про раніші часи, на Запоріжжі існував тип запорожця-химородника, характерника, ворожія¹⁴. Не тільки селянство, ба навіть панство польське, тієї думки держалося, що керовники гайдамацьких ватаг — характерники. Погляд цей на запорожців тримався міцно, отже й перенесений був цілком і на розбишацьких ватажків. І деякі підстави були, бо серед цих ватажків, очевидячки, не один такий траплявся, як Таран, Ревиський, що знав, як ворожити. Природна річ, постать такого ватажка оточувалася пошаною, рядові члени ватаги ставилися до нього навіть із побоюванням, та й сам він вірив у силу ворожіння. І Мацапура теж, як видно з справи, замовляв кров. Віра в силу ворожіння була така, що й сидючи в тюрмі, Мацапура з товаришами вірив у те, що вони «потому пойманы, что не схватили сердца».

Як кожна судова справа, так і ця має дані, що зладуться дослідникові історії судівництва на Україні. Насамперед, що присуд над Мацапурою ухвалено відповідно до «малоросійських прав».

Треба відзначити ще й те, що новіший дослідник проф. Слабченко відзначає, що «четвертование в Малороссии практиковалось редко»¹⁵. Він посилається при тому на те, що в «справой книге» Прилуцького полку про четвертування говориться тільки раз під 1708 роком. Усі інші приклади, наведені Слабченком, стосуються теж до початку XVIII віку.

Так само проф. Слабченко говорить: «весьма редко встречаем мы в гетьманщине и колесование»¹⁶. У справі Мацапуриній всі його три товариші спершу були четвертовані, а потім колесовані.

Самого Мацапуру посаджено на палю.

Як відзначає Слабченко, «последний случай когда употребили в гетьманщине палю, имел место в 1738 году». Отже, можемо подати ще один, трохи пізніший випадок посадки на палю.

[Література]:

1. Черниг[овская] Угол[овная] и Гражд[анская] Палата, опись 4-я, связка I, дело 13.

2. Треба відзначити принагідно, що ми маємо значно повніші біографії різних злочинців 18 віку, ніж видатних громадських та культурних діячів, бо ж злочинці на допитах дуже докладні дані мусили давати про своє життя.

3. Про село Колесники, як і про інші села того ж полку, див. О. М. Лазаревський. Описание старой Малоросии. — К., 1901. — Т. III. Полк Прилуцький.

4. Це видно хоч би з вказівок «Прав, по которым судится малоросійський народ» про те, що серед народу назва кат вважалася за «поносное и ненавистное и вообще в народе считалась мерзостным» («Права» гл. XXV, арт. 13 §1). Див[ись] також статтю Левицького О. Взгляд на ремесло палача в Старой Малороссии // Киевская Старина. 1899, 12.

5. Падалка Л. Прошлое полтавской территории и ее заселение. [Полтава., 1914]. На ст. 139 говориться, що у Пирятинському повіті «по левую сторону речки Сырой Оржицы, севернее с. Лемешовки — две могилы «Телепень». Здесь же масса могил, беспорядочно разбросанных среди оружающего их вала».

6. Звичайно, в переказі урядовця канцелярійною мовою з деякими українізмами.

7. Ще довго після кари Мацапуриної і його товаришів в Генер[альному] Суді провадилося слідство над «оговоренними» Мацапурою.

Це видко з протокольних книг Генер[ального] Суду, нещодавно привезених із Москви.

8. Це слово в народній мові значить неповоротку, велику, кремезну людину.

9. Див.: Frazer. «Le rameau d'or» tom II 1908, Paris. стор.115 і далі, пояснення цього явища і його походження. «Le sauvage croit qu'en mangeant la chair d'un animal ou d'un homme, il acquiert les qualites phisiques, morales et sntellectueles, quidistinguent cet animal ou cet homme».

10. «Art. Haberlandt» Die volkstumliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung (Slustrierte Volkerkunde. Stuttgart, 1926, t.II) — «Kannibalismus und Schadeljagel (Kopftrophaen) treffen wir in alten Europa»...

11. Штрак Г. Л. Кровь в верованиях и суевериях человечества. Переклад з німецької. Петербург, 1911.

12. Левенстим. Суевєрие и уголовное право. Опыт исследований влияния народных воззрений на преступность. 1897 року вийшов переклад німецькою мовою цієї книжки. Книжки цієї в Харкові знайти не можна. 1926 року в Катеринославі вийшла оригінальна праця проф. Франка «Людоєдство» з історичним вступом та багатою бібліографією.

13. Див. згадану працю Штрака, стор.95 і далі.

14. Яворницький Д. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. —СПб., 1888; Кулиш П. Записки о Южной Руси // Отечественные записки. —СПб., 1857. —Т.112; Корж И. Устное повествование... —Одесса, 1842.

15. Слабченко М.Е. Опыты по истории права Малоро[ссии] XVII и XVIII веков. —Одесса. 1911 р., стр.83.

16. Ibid., s.86.

ПІСЛЯМОВА

Микола Васильович Горбань (1899—1973) — талановитий історик, письменник, архівіст і громадський діяч, один з найкращих представників харківської наукової школи академіка Д. І. Багалія.

М. В. Горбань народився на Полтавщині в родині національно свідомих народних учителів. У 1917 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету і одночасно з головою поринув у громадське життя як член Української партії соціалістів-революціонерів. Бурхливі події громадянської війни змусили юнака виїхати до Костянтинограда. Після цього, в 1920 р. він переїхав до Харкова з наміром продовжити освіту. Йому вже не пощастило навчатися в Харківському університеті, ліквідованому комуністами. Натомість, вступивши до Інституту народної освіти, він познайомився з патріархом нової української історіографії, академіком Д. І. Багалієм. Ця зустріч вирішила подальшу долю М. В. Горбаня. Невдовзі він став улюбленим учнем Д. І. Багалія, співробітником заснованої академіком науково-дослідної кафедри історії української культури.

Наукова, викладацька, творча діяльність М. В. Горбаня в Харкові, здавалося, увібрала в себе молодечий запал і нестримну енергію молодого покоління української інтелігенції, пробудженого до життя національно-демократичною революцією. Він був членом кількох комісій та Бюро науково-дослідної кафедри історії української культури, працював у Харківському центральному історичному архіві та музеї Слобідської України ім. Г.Сковороди, брав участь у роботі місцевої філії Всеукраїнського етнографічного товариства та соціально-історичної секції Харківського наукового товариства, викладав у Харківському інституті народної освіти. Одночасно М. В. Горбань займався журналістською роботою — в радіотелеграфному агентстві України, газетах «Вісті» та «Селянська правда». Його літературний хист вплився в кількох нарисах і повістях на історичні теми. На цьому ґрунті він зблизився й здружився з відомими на той час представниками української літератури серед яких були П. Тичина, В. Сосюра.

На жаль, М. В. Горбаню не судилося повністю реалізувати свій багатий науковий і творчий потенціал. У 1931 р. він був заарештова-

ний у зв'язку з сфабрикованою справою Українського національного центру, засланий спочатку до Алма-Ати, а згодом до Тобольська. Йому пощастило вижити і навіть повернутися до наукової та викладацької роботи. Але вже не в Україні. Спочатку — в Омську, а потім в Ташкенті М. В. Горбань, на той час уже кандидат історичних наук, автор численних публікацій і блискучий лектор, був змушений поневірятися в пошуках роботи по різних установам, завжди під особливим наглядом і постійною підозрою.

Після реабілітації в 1960 р. учений взагалі відійшов від історії, зосередившись на викладанні латинської мови в медичних інститутах. Принагідно зауважимо, що він добре володів також давньогрецькою, німецькою та французькою мовами.

Творчий доробок М. В. Горбаня включає близько 300 публікацій. Лише частина з них має українознавчий характер. Яка точно — невідомо, оскільки повної бібліографії творів ученого поки що немає. З певністю можна говорити лише про те, що в 20-х роках М. В. Горбань спеціалізувався переважно на вивченні історії народних рухів в Україні середини XVIII ст., зокрема гайдамаччини, а також досліджував проблеми української історіографії та джерелознавства, архівної справи та етнографії. Власне, на стику цих інтересів і народилася стаття, що її публікуємо.

Працюючи з архівними матеріалами, переданими з Росії до Харківського центрального історичного архіву в 1926 р., М. В. Горбань натрапив на кримінальну справу, заведену з приводу дій розбійницької ватаги на чолі з Павлом Мацапурою. Треба думати, що її похмурий колорит зачепив творчу уяву не лише дослідника, а й письменника. Ясна річ, моторошні подробиці звірячих вчинків розбійників аж ніяк не вписувалися в опоетизоване народниками та освячене більшовиками зображення народних розрухів як справедливої класової боротьби поневолених мас проти експлуататорів. Можливо, саме тому історик, сумлінно дотримуючись архівних джерел, акцентував увагу читача на етнографічних деталях справи. Втім, сучасників автора, що пережили голод і терор громадянської війни, навряд чи можна було здивувати чи вразити сценами людожерства, колесування і четвертування. Подібні приклади нелюдської жорстокості описувалися то-

гочасними письменниками-реалістами з неменшим натуралізмом.

Стаття М. В. Горбаня «Розбійник Мацапура» як пам'ятка української історіографії представляє харківську наукову школу Д. І. Багалія. Науково-пізнавальну вартість публікації забезпечують передусім яскраві характеристики побуту й звичаїв українського суспільства середини XVIII ст. Ім'я головного «антигероя» цієї статті надовго залишилося в народній пам'яті, потрапивши навіть до художньої літератури. Чи варто дивуватися, що наприкінці XX ст. воно знову виринуло з глибин історії? Виявляється, сучасні так звані серійні вбивці вже мали своїх попередників.

У статті збережено мову та стиль 20-х років нашого століття. Виправлені лише звичайні друкарські помилки. У квадратних дужках розкрито скорочені слова. Посилання належать автору.

В. В. Кравченко

Коментар:

Сотенне правління — орган влади сотні — адміністративно-територіальної, судової і військової одиниці в Україні у 17—18 ст. Обирався на сотенній раді, підпорядковувався полковому урядові.

Лубенський полк — адміністративно-територіальна і військова одиниця України у 17—18 ст. Створений у 1648 р. Полковий центр — м. Лубни.

Прилуцький полк — адміністративно-територіальна і військова одиниця України у 17—18 ст. Створений у 1648 р. Полковий центр — м. Прилуки.

Сусіди, жити у сусідах — категорія бідних селян у 16-18 ст., які, не маючи власного господарства, жили у чужих дворах, «у сусідах», за що відробляли у їх господарствах.

Стадник — пастух.

Полкова канцелярія — виконавчий і розпорядчий орган полку. На чолі стояв полковий писар.

Переяславський полк — адміністративно-територіальна і військова одиниця України у 17—18 ст. Створений у 1648 р. Полковий центр —

м. Переяслав.

Значковий товариш — ранг, почесне звання військових старшин в Україні з др. пол. 17 ст. Використовувалися для призначення наказними полковниками та керівниками окремих військових підрозділів.

Генеральна Військова Канцелярія — верховна адміністративна установа, уряд України у 17—18 ст. Сформувалася на основі козацького строю. Вирішувала питання військового, адміністративного, судового та фінансового управління Україною.

Генеральний Військовий Суд — найвищий судовий орган в Україні у 17—18 ст. Утворено у 1648 р.; підпорядковувався гетьманові України. Виконував функції законотворчого органу, здійснював нагляд за дотриманням законодавства. На чолі стояв генеральний суддя.

Надвірна корогва — військове формування в Україні у 18 ст. Несла охорону гетьмана України. Підпорядковувалася гетьманові.

Компанійці — наймані кінні полки в Лівобережній Україні. Сформовані у 1668 р. з найманих добровольців. Виконували сторожову та охоронну службу.

Заплічний майстер — кат.

Малоросійські права — «Права, за якими судиться малоросійський народ» — збірник правових норм Гетьманщини, укладений у першій половині 18 ст. на основі Литовського статуту, магдебурзького права, гетьманських універсалів і українського звичаєвого права.

Гетьманщина — напівофіційна назва Лівобережної України у складі Російської імперії після Андрусівської угоди 1667 р. Мала відносну автономію — власне самоуправління, суд, скарбницю, військо. На чолі стояв гетьман, якого затверджував царський уряд.

О. І. Білокінь